

FEJEZETEK A KISEBBSÉGI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT ÖSSZEHA- SONLÍTÓ VIZSGÁLATÁBÓL

Kolláth Anna

PhD, egyetemi docens, tanszékvezető

Maribori Egyetem Pedagógiai Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Maribor, Szlovénia

anna.kollath@uni-mb.si

Határtalanítás: előzmények és eredmények – szándék és megvalósulás¹

A Magyar Tudományos Akadémia szlovákiai (Gamma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely), kárpátaljai (az MTA Ukrajnai Kutatóállomása, Beregszász), erdélyi (Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Kolozsvár), vajdasági (Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka; Vajdasági Magyar Nyelvi Korpusz, Kanizsa) *kutatóállomásai* 2001-ben alakultak meg a kisebbségi magyar közösségek magyar nyelvhasználatának, a magyar nyelv kontaktusváltozatainak, a határon túli magyar nyelvhasználati színtereinek kutatására (Lanstyák, 2002/b: 203; www.mtaki.hu/kutatoallomasok/). Ezek a *nyelvi irodák* 2003-ban, az illyefalvi műhelytalálkozó megállapodásai értelmében kiegészültek az ausztriai, horvátországi és szlovéniai magyar kistérségek ún. egyéni *kutatóhelyeivel*. Így teljessé vált a határon túli magyar nyelvészeti kutatóműhelyek virtuális hálózata. A közös kutatási programokat az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete koordinálja. Az említett régiók egyetemi magyar tanszékeinek, az ottani intézetekben tizenöt éve folynak hasonló

¹ Köszönöm Kontra Miklósnak, Lanstyák Istvánnak, Mártonfi Attilának, Tolcsvai Nagy Gábornak, hogy a szöveg elkészítésében tanácsaikkal önzetlenül segítettek.

célú és tematikájú kutatások a Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztályának összefogó irányításával. Az eredmények nemcsak az *Élőnyelvi Konferenciák* kötetekben mérhetőek le, hanem többek között a Kontra Miklós szerkesztette *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című sorozatban, amelynek eddig megjelent három kötete az adott határon túli állami változat több szempontú leírását adja. (A vajdasági, a kárpátaljai és a felvidéki kötet adatai megtalálhatók a bibliográfiában.)

A nyelvi irodák által végzett nyelvészeti kutatásokat hámas célrendszer irányítja. Dokumentációs célú kutatásaik egyrészt a *nyelvi rendszer egészére* irányulnak, eredményük *szövegközlésekben, szövegyűjteményekben*, illetve *írott és beszélt nyelvi korpuszokban* realizálódik;² másrészt a *szókincsre* irányulnak, ennek eredményei a *szójegyzékek és a szótárak* (a *Magyar értelmező kéziszótár* megújított kiadása, rövidítve: ÉKsz.²; Laczkó – Mártonfi, 2004, azaz az *Osiris Helyesírás*, Lanstyák István 2004b.: *Idegen szavak*

² Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Korpusznyelviszeti Osztályán, Várad Tamás vezetésével működő Magyar Nemzeti Szövegtár keretében 2002 óta készül a határon túli magyar élőnyelvi anyag. <http://www.nytud.hu/oszt/korpusz/index.html> Az erdélyi, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai írott és beszélt magyar nyelvi szövegek összegyűjtése, lejegyzése, digitalizálása és feldolgozása az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetében folyó NKFP kutatási program részeként, Bartha Csilla irányításával folyik. <http://corpus.nytud.hu/mnsworkshop/links.html>. Lásd még: Pintér, 2003.

szótárába ajánlott határon túli lexikális elemek című szójegyzék, azaz a *ht-lista* – ezekről a későbbiekben részletesebben); harmadsorban a nyelvi elemek *nyelvjárási összefüggéseit* vizsgálják, eredményük pedig a *nyelvatlaszok* lehetnek (például egy Kárpát-medencei élőnyelvi atlasz).

Az elméleti célú kutatásokból szakcikkek, tanulmányok és monográfiák születnek. Ennek első eredménye a Nádor Orsolya és Szarka László szerkesztette *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában* című kötet, amely az adott térség nyelvi jogi körképén kívül kilenc ország tanulmányban mutatja be a magyar nemzeti kisebbségi közösségek jogi helyzetét, azokat az egyéni és közösségi jogokat, amelyek hatással lehetnek az egyes kisebbségek közösségi létére, nyelvhasználatára és életminőségére (Szépe, 2003).

Az alkalmazott nyelvészeti kutatások elsősorban a *nyelvtervezés, nyelvi tanácsadás, nyelvi ismeretterjesztés, nyelvoktatásterületeit* ölelik fel.

A kutatóállomások dokumentációs tevékenységének típusait a 2003. július 18-i ifyfalvi tanácskozáson határozták meg az irodák képviselői. Elsőként az egy-egy irodában készült *önálló munkákat* kell megemlíteni. Ezek az adott állami változat leírására vállalkoznak a szókincs egy-egy rétegét tartalmazó szótárak, nyelvjárási leírások formájában. A másik, a határon túli *állami változatok* sajátosságainak beépítése az egyetemes magyar nyelv szótáraiba és kézikönyveibe, ez a folyamat a *határtalanítás*,³ mely súlyánál és jelentőségénél fogva csak a koncepciók összehangolásával, a kutatóállomások közös munkájával valósítható meg.

³ A szónak ebben az értelemben nincs múltja, de rövid története már van: a publicisztikából származik. Gál Sándor szlovákiai író és publicista beszélt először nyelvünk *trianonizációjáról* (Szabad Újság, 1998. jan. 28. 1. p.). Ebből alkotta meg Lanstyák István előbb a *detrianonizációt*, majd az idegen szóban rejlő esetleges irredecenta felhangok elkerülése érdekében a *határtalanítást*, jelölendő az illető folyamat visszaalakítását.

A határtalanításnak az a célja, hogy a magyar nyelv szótárai és kézikönyvei, amelyek Trianon óta, de elsősorban 1945 után inkább csak a magyarországi magyar nyelvről szóltak, váljanak egyetemes léptékűvé, összmagyarrá. Az államhatárokhoz igazított magyar nyelvtudomány diszciplínái között elsősorban a magyar dialektológia említendő kivételként. A *Magyar Nyelvjárási Atlasza* (1968–1974) a magyar nyelvterület egészéről közöl adatokat. Az *Új Magyar Tájszótár* is tartalmazza a határon túli nyelvjárási tájszavait, s az átfogó nyelvjárási monográfiák, nyelvjárási leírások szintén kitérnek a magyar államhatáron túli nyelvjárási kérdésekre. Ugyanakkor az is köztudomású, hogy a korábbi magyar helyesírási kiadványokban ugyancsak akadtak elenyésző számban „határon túli” magyar szavak.

Az egyetemes magyar nyelvre irányuló kutatások határtalanításának, a magyar nyelv szótárai és kézikönyvei egyetemes léptékűvé válásának hármasságát azert fontos, mert aláhúzza a nemzetállam – kulturális nemzet változás lényegét. Arra utal, hogy a magyar nyelvterület határai nem esnek egybe a jelenlegi országhatárokkal, hogy a magyar nyelvi és kulturális nemzet nem azonos a magyarországi magyarok közösségével. A többnyire csak az egyes határon túli régiókban használatos lexikai egységek, azaz a határon túli régiók magyar nyelvváltozatainak, az állami változatoknak a szavai, kifejezései tehát a mai magyar nyelv teljes jogú elemei. A folyamat *gyakorlati* jelentősége abban áll, hogy javítja a magyar-magyar kommunikáció minőségét, hiszen nem kirekesztő, hanem befogadó szemléletével elősegíti a nyelvi egységesülés folyamatát, csökkenti a magyarországi sztenderd és a kontaktusváltozatok közti szókészleti különbségeket. A gyakorlatban ez úgy valósulhat meg, hogy egyrészt a magyarországiak megismerhetik a határon túli nyelvváltozatok legjellemzőbb

sajátosságait, másrészt viszont a határon túliak is megtudhatják, hogy az általuk nemegyszer szinte kizárólagosan használt sajátos szókészleti elemeknek melyek a magyarországi megfelelőik. S mivel a határon túli szavak rögzítése a nyelvleírás része, van a folyamatnak *elméleti* jelentősége is, amennyiben serkenti a magyar szókészlet differenciálódásával kapcsolatos vizsgálatokat, ezeket újabb dimenziókkal gazdagíthatja (az eddig is vizsgált regiszterbeli, stilisztikai és nyelvjárási differenciálódáson túl).

A történet valójában Pete Istvánnak az 1983. évi szombathelyi nyelvészkongresszuszon elhangzott előadásával kezdődött (Pete, 1988, 789).

Pete a magyar sztenderd szétfejlődését, az állami változatok kialakulását természetes nyelvi folyamatnak tekintette. Éppen ezért azt javasolta, hogy az egynyelvű szemléletől eddig inkább megbélyegzett kontaktusjelenségeket a szótárkészítők természetes nyelvi képződményként vegyék figyelembe. A második lépésnek az 1994-es egri nyelvészkongresszus tekinthető. Itt Lanstyák István és Szabómihály Gizella előadásában arra tett javaslatot, hogy váljék a készülő Magyar értelmező kéziszótár az egyetemes magyar nyelv kéziszótárává. Számos olyan példát mutattak be a szlovákiai magyar nyelv szókészletéből, amelyeknek ott a helyük a készülő értelmező szótárban (Lanstyák – Szabómihály, 1994/1998, 216.). Pusztai Ferenc, az értelmező szótár munkálatainak vezetője – a fent említett előadástól függetlenül – az 1992-es nyelvemlék konferencia norma-vitáira visszautalva elismerte, hogy „értelmező szótárainknak is a teljes magyar nyelvterület léptékében kell elkészülniük” (Pusztai, 1994, 418). Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy „amiként az említett nyelvjárási mesterművek sem szippantották magukba a nyelvjárási beszélők élő nyelvhasználatának kevert nyelvi elemeit, úgy kell ezeket egy magyar értelmező szótárból is kihagyni” (i.

h.). Indokoltnak tartotta viszont a nyelvi regionalizmusok bemutatását, de a kisebbségi magyar nyelvváltozatok sajátos szókincse kutatottságának tényleges hiányára teljesen jogosan hivatkozva elvetette az állami változatok sajátosságainak szótárba kerülését (vö. Lanstyák, 2002a., 116.; Pusztai, i. h.). A határtalanítás sorsa tehát nem Egerben dőlt el. Az ott elhangzott javaslatok alapos mérlegelése után a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete átértékelte az értelmező kéziszótár új kiadásának koncepcióját. Kontra Miklós meggyőző munkájának köszönhetően a négy nagyrégió nyelvészei: Péntek János és Szilágyi N. Sándor, Lanstyák István, Csemicskó István, Ágoston Mihály mégis felkérést kaptak a szótár határon túli anyagának összeállítására (Lanstyák 2002a., 116-117).

A magyar nyelvészet határtalanításának megvalósulása az ún. *szótárprogramban* követhető nyomon. A továbbiakban csak erről lesz szó. Eddig két szakaszt különíthetünk el. Mindkettőben tudománytörténeti jelentőségű munkák kerültek a magyar (s nem csupán magyarországi) nyelvtudomány asztalára.

Az első, a nyelvi irodák előtti szakasz, amelynek legfontosabb jellemzője az egyes kutatók, tanszékek, tudományos műhelyek saját kutatásai, viszonylag elszigetelten, kevés összehangoltsággal. Mégis innen datálható az első konkrétum: a Pusztai Ferenc szerkesztette *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz.²). A szótár nem új, hanem az 1972-ben megjelent ÉKsz. átdolgozott, bővített változata. 1995-ben indultak a munkálatok az irányelvek kidolgozásával, a kötet 2003 nyarán jelent meg. Úttörésre vállalkozott, hiszen a fent említett, határon túli nyelvészek közreműködésével mintaanyag került a szótárba a három nagy régió regionális elterjedtségű szókészleti elemeiből. (A vajdasági anyag az akkori ottani nehéz körülmények miatt nem készült el.)

A munkát több tényező is nehezítette. Ezek közül talán a legfontosabb az, hogy a határon túli szóanyagot egy olyan szótárba kellett beilleszteni, amelynek eredeti koncepciója nem számolt a magyar nyelv állami változatai sajátosságainak fölvételével. Az a törekvés vezette munkájukban a kollégákat, hogy a szótárba kerülő szókészleti elemek, alakváltozatok, vonzatok, jelentések, jelentésárnyalatok és stílusértékek viszonylag hű képet adjanak a magyar nyelv szlovákiai, kárpátaljai és erdélyi szókincsének sajátosságairól – a jelenlegi ismereteknek megfelelően (Lanstyák, 2004a.). Az *ÉKsz.*² előszavából is kiderül, hogy a szótár készítői a határon túli szóanyag beépítésének inkább szimbolikus, mintsem elméleti vagy gyakorlati jelentőséget tulajdonítottak. A feladatnak nem a megoldására adtak mintát, hanem szándékuk és reményeik szerint a folytatásra kívántak ösztönözni (*ÉKsz.*²: VI).

A nyelvi irodák 2003. évi *Állásfoglalás*-ukban (kézirat) levonták a tanulságokat, a koncepciók és a munkálatok összehangolására tették a hangsúlyt a következő szótártani munkálatok kivitelezésében (Péntek, 2004). Ezeknek a munkáknak az egyik legfontosabb következményét abban jelölhetjük meg, hogy ösztönzőleg hatnak a műhelyek-irodák kontaktusnyelvészeti kutatásaira.

A második szakaszt a nyelvi irodák megalkulásától számítjuk. Napjaink szótártani határtalanító programját az a *határon túli lista (ht-lista)* fémjelzi, amely egyrészt Tolcsvai Nagy Gábor *A magyar nyelv kézikönyvtára* címmel készülő sorozatának egyes kötetei, másrészt Kiss Gábor *Képes diákszótára*, illetve Prószéky Gábor *Word helyesírás-ellenőrző programja* számára rögzít meghatározott szempontú határon túli anyagot. Ez a tevékenység már a teljes virtuális nyelvi hálózat összehangolt tevékenységére épül, koordinátora, szíve-lelke Lanstyák István.

A továbbiakban Tolcsvai Nagy Gábor „magyar Dudennek” is nevezett sorozatáról lesz

szó, mégpedig három ok miatt: egyrészt azért, mert rendkívül rokonszenves koncepciója pontosan megfogalmazza a határtalanítás lényegét is (Tolcsvai Nagy Gábor, kézirat), ezért ebben a munkában részt venni és vehetni nemcsak megtiszteltetés, de *jó és örömteljes feladat*. Másrészt azért, mert első darabja, Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila *Helyesírás* című munkája 2004 augusztusában – minden nyelvhasználó nagy örömeire – az Osiris Könyvkiadó gondozásában megjelent. Harmadsorban a sorozat második kötete, az *Idegen szavak szótára* számára készült el a ht-lista, amely alapjául szolgál minden más munkálatnak, kiegészíthető, bővíthető és bővíendő a mindenkor nyelvi helyzetnek, valamint az objektív lehetőségeknek megfelelően.

A magyar nyelv kézikönyvtára című sorozat nyelvtudományi indokoltsága és felépítése a következőkben foglalható össze vázlatosan. Jelszava: *Anyanyelvünkben érezzük otthon magunkat, hisz beszélni jó, beszélni öröm*. Célja a magyar nyelv különböző tematikájú bemutatása

a.) a legkülönbözőbb *kommunikációs helyzetekben* (elsősorban a mindennapi életben, továbbá a művészettől a hivatalig, a tudománytól az iskoláig);

b.) a *különböző nyelvi „színteken”* (a sorozat nem kizárólag a szavakra összpontosít – bár ezt sugallná a hagyomány –, hanem igyekszik valóban kommunikációs szempontokat érvényesíteni);

c.) a *(magyar) kultúra részeként*, tehát a nyelvet nem mint magában álló elvont rendszert részletezi, hanem mint a kultúra részeként élő (és más nyelvekkel, kultúrákkal kapcsolatban álló), színes, változó világot;

d.) a *beszélő/hallgató szemszögéből*. A beszélő embert nem passzív befogadóként szemléli a sorozat, akinek meg kell „tanítani” a magyar nyelvet, hanem olyan valakinek, aki sokat tud anyanyelvéről, de még többet megtudhat, illetve több ismeretet tudatosíthat

önmaga, közössége és kultúrája jobb megismerése és a hatékonyabb kommunikáció érdekében.

Fontos szellemi összetevője a *presztízs*. A sorozatjelleg önmagában is tekintélyadó. Ez a presztízs vonatkozik a) a magyar nyelvre mint értékre; b.) a magyar nyelvet magába foglaló kultúrára; c.) a magyar nyelv változataira és e változatok értékrendjére.

Ezek a tényezők a kommunikációs és műveltségi szempontok mellett hozzájárulnak a magyar nyelvi és kulturális identitáshoz mind csoport-, mind nemzeti/társadalmi szinten (erősíthetik például az adott közösségben való aktív részvételi készséget, a nyelvi lojalitást). Ennek megfelelően a sorozat alapállása nem egyetlen zártan rögzített kánon (norma, szabályrendszer) propagálása (tehát nem előíró nyelvművelés), hanem a nyelvi sokféleség funkcionálisának bemutatása, mégpedig a beszélők szocioregionális származása, szövegük célja, a beszédhelyzet és a szöveg típusa szerinti változatosságban. Ez azt jelenti, hogy a presztízs – stigma értékskála presztízsoladálán nemcsak a sztenderd grammatikával megalkotott nyelvi produktumok, hanem a beszédhelyzetnek megfelelő, illetve kifinomult, érdekes nyelvi formák állnak, míg a másik oldalon a durva, leegyszerűsítő, a helyzetnek meg nem felelő stb. nyelvi formák (Tolcsvai Nagy, kézirat).

A tervezett kötetek: 1. Helyesírás 2. Idegen szavak szótára 3. Nyelvtan 4. Nyelvtörténet 5. Nyelvhelyesség 6. Szólások és közmondások 7. Szövegalkotás, stílus 8. Nyelvváltozatok 9. Szinonimaszótár. 10. Értelmező szótár.

A sorozat első köteteként megjelent, s a köztudatba *Osiris Helyesírásként* bevonulni látszó, minden szempontból felhasználóbarát kézikönyv az 1984-ben kiadott és jelenleg is érvényes akadémiai helyesírási szabályzat részletező kifejtése, valamint szó-tári bemutatása. Olyan átfogó, rendszeres helyesírási kézikönyv, amely a teljes rendszert

szem előtt tartva az alapoktól ismerteti és magyarázza a szabályokat, valamint számba veszi azokat az újabb vagy eddig szabályozatlan helyesírási jelenségeket, amelyekre az érvényben levő szabályzat nem ad eligazítást. Konceptiójával nagymértékben hozzájárulhat a magyar írásgyakorlat egységének erősödéséhez.

Az 1540 oldalas kötet két nagy egységből áll: a szabálymagyarázó, tanácsadó első részt – itt a szabályok kifejtése a szabályok alkalmazhatóságára összpontosít – egy minden eddiginél nagyobb, a megváltozott társadalom igényeihez szabott szóanyagot tartalmazó szótár követi. Ez a rész 47 186 szócikkben 213 974 szót, szóalakot, kifejezést, tulajdonnevet tartalmaz. Ehhez járul 13 559 elválasztási és 4789 kiejtési minta, ill. 101 689 utaló. A kötetet bibliográfia, glosszárium és tárgymutató teszi teljessé.

A szótár határon túli anyagát az egyes kutatóállomások és kutatóhelyek készítették, ebből közös lista nem készült. Néhány száz szó, szókapcsolat, köztük sok földrajzi név és intézménynév került a kézikönyvbe (ez a szerzők rendelkezésére bocsátott anyagnak kb. ötven százaléké). Ez a szám természetesen a megfelelő kontextusban értelmezendő, hiszen egy-egy szó több listán is előfordult (lásd: közös szócikkek a ht-listán), illetve nem minden szóról derül ki, hogy határon túli, s magától értetődően az sem, hogy az egyes határon túli régiókban más jelentésben (is), s a magyar sztenderdtől eltérő használati gyakorisággal él a nyelvhasználatban (ennek megjelenítése ugyanis nem a helyesírási szótár kompetenciája).

A muravidéki helyesírási lista 112 címszavának néhány példájával szeretném érzékelteni, miben látom a megvalósulás gyakorlati jelentőségét. Az intézménynevek közül csak egyet emelek ki: a *Munkaiügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium* nem csupán helyesírási ismereteket közöl, hanem javaslatot tesz a szlovén minisztérium (*Ministrstvo za*

delo, družino in socialne zadeve) nevének a magyar nyelvű írásbeliségben való használatára az eddig megszokott, tükörfordítással megoldott (*Munka-, Család- és Szociálügyi Minisztérium*) változat helyett. A köznevek közül az államnyelvi eredetű kölcsönszavakat többek között a *namaz* (kenyérre kenhető hidegkonyhai készítmény), a *gibanica* (százeztű béles, azaz dióval, almával, túróval, mákkal, lekvárral gazdagon töltött sütemény) vagy a *tréma* (lámpaláz) képviseli.

E szavak a magyarországi beszélők számára idegenek, ismeretlenek, számukra az *Idegen szavak szótárá*-ba vagy az *Értelmező szótár*-ba való bekerülésük jelenthet igazán gazdagodást. Ugyanez a helyzet a jelentésbeli és/vagy stilisztikai kölcsönszókkal is: a *dolgozik* (működik), *egyezik* (egyetért), *elesik* (megbukik például a vizsgán), *feltesz* (levelet felad), *kimegy* (szórakozik) közvetett kontaktusjelenségekről csak az ottani jelentés ismeretében tudjuk, hogy nem magyarországiak. Éppen ezért jó, hogy megindultak az összmagyarra válás útján, hiszen többletjelentésükkel csak gazdagíthatják a nyelvet.

Végezetül a *blokk* szó szócikkén keresztül – benne van az *Osiris Helyesírás*ban, az *ÉKsz.*²-ban, és rajta van a *ht-listán* – röviden próbálók rámutatni arra, milyen információkat kapunk – a szótár természeténél fogva – az egyes címszóadatokból, mennyiben segítik, hogyan egészítik ki egymást az információk, hol és miért hasznosak.

Osiris Helyesírás:

blokk blokkot, blokkok, blokkja, blokkal
 || blokkalakítás {blokk-a-la-kí-tás}, blokkdiagram, blokkház, blokkhengerosor, blokk-kapcsolás, blokk-kondenzátor, blokk-könyv, **blokklakás**, **blokknegyed**, blokkrendszer, blokkszisztema, blokkvázlat | blokkos építés
 || → adat, cement, falazó, fogaskerék, fűró, jegyzet, kormány, motor, novokain, párt, reklám, tantárgy, vizes | háborús, keleti, pénztári OH, 525.

A szócikk összefoglalja a címszó helyesírási tudnivalóit a legalapvetőbbektől a legizgalmasabbakig (például *blokkal*, de: *blokk-kapcsolás*), valamint gazdag utalásaival kíváncsivá tesz bennünket: fellapozzuk az *ÉKsz.*²-ban a számunkra ismeretlen szavakat, szókapcsolatokat. Csak zárójeles megjegyzésnek tűnik – de nem teszem zárójelbe, mert nem annak tartom –, hogy a helyesírás-ellenőrző a *blokknegyed* még aláhúzza, hiszen lexikai negatívum a magyarországi magyarban (helyette van a *lakótelep*). Az általam félkövéren szedett (összetett) szók a *ht-listáról* valók.

Az *ÉKsz.*²-ban már konkrét utalás történik a határon túli jelentésre, ezeket kiemeltem.

blokk 2 fn 1. Jegyzetömb. 2. *Ker* Üzletben a vásárolt áru(k) fizetendő árát feltüntető cédula. 3. *Posta* Bélyeggyűjtőknek készült, díszes lap közepére nyomott bélyeg(ek). Bélyegsorozat. Azonos címletű bélyegekből álló perforált ív. 4. *ritk*Háztömb. <**Az erd. és a szl. m-ban:**> **lakótelepi panelház; tömbház**. 5. *Pol*Tömb. 6. *Műsz* Vhol vminek az áthaladását megakadályozó v. tiltó szerkezet. *Vasút* A jelző- v. váltószerkezet helyzetét biztosító berendezés. 7. *Ép* Falazóblokk. 8. <**A kárp. m-ban:**> **(tíz doboz) cigarettát tartalmazó csomag; karton**. 9. <Rádió v. televízió műsorában v. újságban, folyóiratban> egy témakörhöz tartozó (előzetesen összeállított) szerkezeti egység. 10. *Inf* Jeleknek egységként kódolt és továbbított csoportja. ... ~**lakás 5 fn** <**Az erd. és a szl. m-ban** :> **lakótelepi lakás. ~negyed 5 fn** <**Az erd. m-ban** :> **(panelház) lakótelep. ÉKsz.**² 137.

A *ht-lista* – amely a nyelvi irodák és kutatóhelyek első, valóban közös, összehangolt munkájának eredménye – államnyelvi eredetű kölcsönszavakat tartalmaz mind a hét határon túli régióból. Olyanokat, amelyek közül soknak elvileg ott lenne a helye a készülő *Idegen szavak szótárában*. A valógatás, a szótár koncepciójába való beillesztés

Tolcsvai Nagy Gábor feladata. Nem kész mű tehát, nem jelent meg nyomtatásban, nem is ez a célja egyelőre. A szótárba kerülés lehetőségén kívül – vagy éppen ezzel összhangban – fontos forrása lesz a Gramma Nyelvi Iroda kezdeményezésére másutt is készülő köznyelvi adatbázisoknak; egyben mintául is szolgál más, hasonló célú és rendeltetésű határon túli szójegyzékek létrehozásának.

A *ht-listán* külön címszóként szerepel mindhárom lexéma:

blokk 1. (köz) Er Fv Va Hv Mv [blok; blokkok, blokkok] Őv (lakótelepi) panelház; tömbház; 2. Ka (köz) karton (cigaretta); 3. (köz) Va Hv agyagból égetett üreges építőelem

blokkalakás (köz) Er Fv Őv panelházban, tömbházban lévő lakás

blokknegyed Er (köz) (panelházas) lakótelep

A szócikkek felépítése egyszerű: nincs etimológia, hiszen jelentésbeli kölcsönszóról van szó; a közömbös stílusminősítés azt jelenti, hogy a szó írásban is használatos (a bizalmas beszállt nyelvi használatra utalna). A felségjelzések változtak az *ÉKsz.*² -éihoz képest. A jelzéseket nem követi példamondat. A szócikkek legfontosabb információja az adott szó aktuális jelentésének pontos lokációja. Ennek alapján illeszthetők be a magyar nyelv egyetemes léptékű szótáiraiba.

A határtalanítás megosztotta és mind a mai napig megosztja a magyar közvéleményt: nyelvészek és nem nyelvészek vallanak előnyeiről, jogosultságáról, hátrányairól,

örömök és félelmek, eufória és aggodás fogalmazódik meg a magyar nyelv további sorsát illetően. Magyarországiaként kisebbségi magyar tanszéken dolgozva tapasztalásból is tudom, hogy a kétnyelvűségben csak és kizárólag kétnyelvűségi szemlélettel lehet közelíteni minden nyelvi tényhez és jelenséghez.

A magyar nyelv állami változatai közötti különbségeket nem szabad tragédiaként értékelnünk (Csemicskó-interjú, 2004, 11.). A magyar nyelvnek Trianon után országonként egymástól eltérő, a megváltozott körülményekhez is alkalmazkodó változatai kialakulásában semmiképpen sem a nyelv pusztulásának előjelét, hanem éppen életképességének bizonyosságát kell látnunk (Szilágyi, 2002). A sokak által szétfejlődésként vagy különfejlődésként értelmezett nyelvi folyamat „visszarendeződését” jelentené a határtalanítással is elősegített egységesülés, amelynek célja, hogy a nemzet legalább nyelvi valóban egyesüljön, ha már más módon ez – több ok miatt – nem lehetséges. Ehhez a folyamathoz járul hozzá határtalanító szótárprogramjával, a Nemzeti Szövegtár keretei közt folyó korpuszépítő munkájával a Magyar Tudományos Akadémia koordinálásában tevékenykedő nyelvi iroda és kutatóhely-hálózat.

Kulcsszavak: *állami változat, határtalanítás, ht-lista, kétnyelvűség, kontaktusjelenség, magyar Duden, nyelvi irodák, szlovéniai magyarok, szociolingvisztika, szótárprogram*

IRODALOM

- Csemicskó István (1998): A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalfán). Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp.
- Csemicskó István (2004): „Nyelvi detrianonizálás”, avagy határtalanítás a magyar nyelvben. Az egységes, de változatos magyar nyelvért. Interjú Csemicskó Istvánnal. Kárpátalja. 2004. aug. 20. IV, 34, 11.
- ÉKsz.² Pusztai Ferenc (főszerk.) (2003): *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai, Budapest

- Göncz Lajos (1999): *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris–Forum–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék
- Kiss Jenő (2004): Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. Magyar Tudomány. 5. www.matud.iif.hu/04maj/21.html#kiss
- Kontra Miklós (2003): *Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül*. Magyar Tudomány. 4. www.matud.iif.hu/03apr/kontra.html

- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila (2004): *Helyesírás*. Osiris, Budapest
- Lanstyák István (2000): *A Magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Pozsony
- Lanstyák István (2002a.): A Magyar értelmező kéziszótár új kiadása és a magyar nyelv szlovákiai változatainak szókinccse. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 3. 115–128.
- Lanstyák István (2002b.): Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda. in: Lanstyák István és Simon Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 201–219.
- Lanstyák István (2004a.): *Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásában*. www.gramma.sk
- Lanstyák István (2004b.): *Idegen szavak szótárába ajánlott határon túli lexikális elemek (2004. december 31-i állapot)*. Kézirat.
- Péntek János (2004): A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. Magyar Tudomány. 7. www.matud.iif.hu/04jul/008.html
- Pete István (1988): A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. Akadémiai, Budapest, 779–789.
- Pintér Tibor (2003): Amit a modern nemzeti korpuszokról tudni kell. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 3, 71–84.
- Pusztai Ferenc (1994): Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. Magyar Nyelv. XC, 413–421.
- Szépe György (2003): Bevezető gondolatok a kelet-közép-európai nyelvi jogok vizsgálata elé. in: Nádor Orsolya és Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai, Budapest. 7–12.
- Szilágyi N. Sándor (2002): *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. Előadás a Magyar Tudományos Akadémia 2002. évi közgyűlésén*.
- Tolcsvai Nagy Gábor (sorozatszerk.): *Tervezet egy általános magyar nyelvi ismereteket összefoglaló sorozatról*. Kézirat.

